

PROBLEMA COLONATULUI ÎN DACIA ROMANĂ

de D. TUDOR

Totala lipsă de știri directe pentru Dacia, legate de această importantă instituție socială, a dus la situația, ca o atare problemă spinoasă, să fie ocolită pînă acum de către istoricii noștri, iar posibilitățile pentru rezolvarea ei să aibă în față grave dificultăți. De aceea, puținul ce-l putem spune asupra colonatului din Dacia se sprijină numai pe știri indirecte din izvoarele literare antice, din cele epigrafice și pe material comparativ din alte provincii ale imperiului roman¹.

Importanța colonatului în istoria social-economică de la sfîrșitul epocii sclavagiste și din perioada de trecere la orînduirea feudală a fost concretizată de Engels, astfel :

„De preferință, aceste mici parcele de pămînt erau date colonilor, care plăteau în schimb o anumită sumă anuală ; ei erau legați de pămînt și puteau fi vînduți odată cu parcelele lor, ce-i drept nu erau sclavi, dar nici liberi ; nu se puteau căsători cu oameni liberi, iar căsătoriile între dînșii nu erau privite ca legitime, ci ca acelea ale sclavilor, ca un simplu concubinaj (*contubernium*). Ei erau predecesorii iobagilor din Evul Mediu“²).

Engels prezintă aici forma tirzie a colonatului roman, specifică secolului IV—V e. n. și pe care provincia Dacia părăsită în secolul III e. n., nu a mai apucat-o. Este de reținut faptul că, colonatul a cunoscut o lungă și variată evoluție, de la forma ușoară pe care o întîlnim la Columella, pînă la cea dură, reflectată în legile date de împărații romani din secolul IV—V e. n. De asemenea, el a cunoscut aspecte diferite în unele regiuni, care se leagă de marea proprietate funciară, formată în Dacia din domeniile împăratului și mai puțin din ale particularilor.

Din izvoarele antice rezultă că colonatul a apărut ca o consecință a crizei economiei sclavagiste în care munca cu sclavii, a solului și subsolului, în ateliere, comerț etc., la un moment dat, nu mai era rentabilă pentru stăpîni. Situația se adeverește din ceea ce mărturisesc Columella

---

¹ D. Berciu, *Lupta băștinașilor din Dacia împotriva cotorpirii romane*, în *S.C.I.V.* II, 2 (1951), p. 92 abordează problema colonatului în Dacia, pe care în mod greșit îl vede dezvoltîndu-se și după „eliberarea Daciei“.

² Marx-Engels, *Opere alese*, ed. P.M.R. 1952, vol. II, p. 273.

și Pliniu cel Tânăr³. În secolul II e. n. raporturile de colonat continuă a se dezvolta vertiginos și el apare acum în mai multe provincii. Criza economiei sclavagiste în epoca lui Traian și a urmașilor săi accelera procesul trecerii spre colonat, dar cu coloni despre care se poate spune că încă nu sînt legați de glie⁴.

Colonatul păstra în sinul lui puternice diferențieri, specifice de la o regiune la alta, izvorîte apoi și din natura coloniilor, începînd cu cei mai nenorociți (*adscriptici*) pînă la cei considerați mai buni, născuți pe domeniul respectiv⁵.

În Dacia, colonatul mai putea fi influențat în dezvoltarea lui și de situația militară a provinciei. Acolo unde în imperiu era liniște, atacurile barbare fiind mai slabe, colonatul urma o dezvoltare normală, în ritmul creșterii crizei generale a sclavagismului roman, dar în regiunile mereu expuse mișcărilor sociale interne și invaziilor de peste hotare, el cunoștea o altă dezvoltare. Despre relații de colonat poate fi vorba în Dacia, încă de la cucerirea ei, ca o consecință aarendării în parcele a marilor domenii ale împăratului. Paralel cu creșterea marelui proprietăți particulare, colonatul putea să apară și aici. Primii coloni vor fi fost însuși dacii rămași pe loc și repartizați a lucra ogoarele de pe aceste domenii de stat, care odinioară fuseseră propriul lor pămînt. Acești coloni indigeni erau cei mai buni pentru proprietar. Prin creșterea colonizării și apariția sărăcimii de la orașe (orașe care în Dacia își păstrează un

³ Asupra colonatului în general vezi: M. Rostovzev *Studien zur Gesch. röm. Kolonates*, Leipzig, 1910, *passim*; același, *Storia economica e sociale dell' Impero romano*, Firenze, 1933, *passim*; Chapot s. v. *servi* în Daremberg-Saglio, *Dict. d. Ant.* IV, 2, p. 1275; Gummerus, *Der röm. Gutsbetrieb* (*Klio*, V, Beiheft — 1906), p. 82 urm.; P. Fr. Girard, *Manuel élém. de droit romain*, ed. VII, Paris, 1924, p. 139; Westermann s. v. *Sklaverei*, în *RE. Suppl.* VI, col. 1027; G. Salvioli, *Il capitalismo antico*, Bari, 1929, p. 106 urm.; E. Ciccolli, *Il tramonto della schiavitù nel mondo antico*, Udine, 1940, p. 431 urm.; N. A. Mașchin, *Istoria Romei antice*, București, 1951, p. 314 urm. și 335 urm. și A. B. Ranovici, *Colonatul în legislația română*, în *V.D.I.*, 1951, nr. 1, p. 83 urm. Nici munca prin coloni nu era lipsită de riscuri pentru proprietar, care de multe ori se întorcea sărac de la moșia sa, cf. Salvioli, *op. cit.*, p. 107.

⁴ Rostovzev, *Storia ec. soc. imp. romano*, p. 412. Acesta încearcă să explice criza agriculturii Italice prin scăderea prețurilor la produsele agricole, și nu datorită crizei sclavagismului (*ibidem*, p. 113 și 429). Același (p. 240 urm.) face o frumoasă analiză a indicațiilor din scrisorile lui Pliniu cel Tânăr, ca documente prețioase pentru preferința proprietarului de a găsi coloni de nădejde. Menționează raporturile dintre ei și el, etc.

⁵ Gummerus, *op. cit.*, p. 83 și M. I. Siuziumov, *Contribuții la problema procesului de feudalizare în imperiul roman*, în *An. Rom. Sov. ser. Istorie*, 1955, nr. 3, p. 95 urm. Față de Dacia, altfel era sistemul de exploatare a marilor domenii din Africa romană, prin coloni, despre care și informațiile sînt mai bogate; cf. Rostovzev, *op. cit.*, p. 380 urm.

caracter agricol predominant), își putea face loc și *colonus urbanus*, socotit de Columella ca cel mai puțin avantajos pentru proprietar⁶.

Criza sclavagismului în Dacia cunoaște o accentuare însemnată după războaiele marcomanice ale lui Marcu Aureliu. Cu domnia acestui împărat crește și nesiguranța pentru proprietarii sclavagiști de la țară, prin *latrones*, răscoale interne ale populației exploatare și atacuri mai insistente ale triburilor barbare din vecinătatea hotarelor provinciei. S-ar putea presupune că de la aceste evenimente, colonatul în Dacia cunoștea un nou aspect, prin apariția unui mai mare număr de *servi casari*, adică transformarea în coloni de către stăpîni a propriilor sclavi. Fără să capete deplină libertate, li se punea la îndemînă un *peculium* de muncit, din care plăteau stăpînului și se întrețineau și ei. Forma acestui *peculium* putea apărea și în unele orașe cu viață comercială și meșteșugărească mult dezvoltată, ca Sarmizegetusa, Apulum, Drobeta etc. Aristocrația banului de aici, posesoare de ateliere și prăvălii, le putea trece spre exploatare în seama sclavilor sau libertilor proprii (*institores*), aceasta fiind o formă tot de *peculium* cunoscută și în alte regiuni ale imperiului⁷. Astfel, libertul *Aelius Primitivus* al negustorului drobetan *Primus Aelius Ionicus* (CIL. III, 14216,11) putea fi unul dintre sclavii ce primise ca *peculium* o prăvălie a stăpînului, unde strînsese bani pentru eliberare.

Un loc important în colonatul din Dacia l-au avut, din a doua jumătate a secolului II e. n., elementele barbare colonizate pe teritoriul roman⁸. Aceste colonizări au devenit mult mai frecvente în veacul următor, pe măsura despulării anumitor regiuni, a desinteresării proprietarilor de anumite domenii, din cauza nesiguranței și ca o consecință a politicii dusă de unii împărați, de a face din barbari oameni așezați, legați de munca cîmpului. Acești barbari transplantați pe solul roman, de voie sau forțat, nu puteau fi transformați în sclavi, dar nici colonizați în condițiile populației libere a imperiului, și singura formă de a-i așeza, nu putea fi decît aceea a unui fel de colonat. Două informații transmise de către Dio Cassius, sînt prețioase ca documentare pentru problema așezării de barbari — coloni în Dacia.

⁶ Columella I, 7. În cazul colonilor urbani, împărțirea produsului solului între ei și proprietari (*colonia paritaria*) se făcea cu mai multă justiție, cf. Rostovzev, *op. cit.*, p. 393, n. 86.

⁷ Rostovzev, *op. cit.*, p. 133, n. 22 și p. 227. Cf. și St. Gsell, *Esclaves ruraux dans l'Afrique romaine*, în *Mél. Glotz*, t. I, Paris, 1932, p. 411. Transformarea sclavilor în coloni cu *peculium* era frecventă și în regiunile unde nu se găseau arendași de condiție liberă, cf. Rostovzev, *op. cit.*, p. 239 urm.

⁸ M. Roller, *Probleme de istorie*, București, 1947, p. 17: „Năvălirile barbare au influențat la rîndul lor, dezvoltarea firească a orînduirii sclavagiste; în general însă, societatea nu a fost readusă la formele primitive ale perioadei anterioare, cum pretind unii“.

„O parte dintre ei, barbari veniți de peste hotare — scrie Dio Cassius despre Marcu Aureliu⁹ — fură primiți în armată și trimiși unii într-o parte, alții în alta, precum și dintre captivii și transfugii servi. *Iar o altă parte, căpătară pământ, unii în Dacia, alții în Pannonia, alții în Moesia și Germania și chiar în Italia*“.

În epoca lui Commodus, același Dio Cassius notează: „Sabinianus, guvernatorul Daciei, aduce sub ascultarea sa 12 mii de Daci mărginași (*Δακίων των προσέρων*), unii fuseseră alungați de la locuințele lor... promițându-le că le va da pământ în Dacia noastră (*Ἐν τῇ Δακίᾳ τῇ ἡμετέρῃ*)“.

Cele două știri vorbesc clar de populații barbare vecine Daciei, colonizate la cerere sau forțat, în Dacia. Dintr-o serie de fapte povestite de același istoric, rezultă că barbarii solicitau frecvent învoirea de a se stabili în provinciile dunărene, unde doreau a căpăta pământ. Atari mulțuri de triburi barbare pe solul roman din regiunea Dunării inferioare, fuseseră practicate de romani încă din epoca lui Augustus și Nero. Războaiele sarmato-germanice ale lui Marcu Aureliu au arătat că sistemul statelor clientelare de la Dunăre era șubred, fiindcă tocmai din sinul lor au pornit atacurile barbare asupra imperiului. Commodus aplică și el acest sistem diplomatic de apărare, dar în plus întărește granițele și deschide larg drumul colonizării cu barbari în interiorul provinciilor, între care și Dacia. Această ultimă măsură va duce mai tirziu la formarea armatelor de graniță cu atari elemente barbare colonizate¹¹. În secolul al III-lea, provinciile mărginașe trebuie să înghită mase de atari coloniști veniți de peste hotare. *Historia Augusta* menționează că în timpul scurtei domnii a lui *Claudius II Gothicus*, provinciile romane se umpluseră de prizonieri barbari, golul devenea soldat sau colon (*factus limitis barbari colonus e Gotho*) în serviciul Romei și că nu exista un loc unde să nu dai peste un sclav din acest neam¹².

Dacia a fost una dintre provinciile care a primit cele mai bogate colonizări barbare înainte de părăsirea ei. Acest proces se desfășura pe două căi: din dorința unor barbari de a-și găsi noi vetre de așezare, fiind presați de alți confrați vecini; și prin politica guvernatorilor din Dacia de a-i transplanta în teritoriile puțin populate ale provinciei, ca să slăbească presiunea de la hotare. Dintre ei, cei mai agresivi au fost

⁹) Dio Cassius LXXI, 11.

¹⁰) Dio Cassius LXXII, 3. Berciu, *art. cit.*, p. 92, îi găsește colonizați în Dacia ca „*possessores*”, ceea ce ar echivala cu drepturile deținute de coloniștii romani! I. Krugliokova, *Cu privire la romanizarea Daciei*, în *V.D.I.*, 1947, nr. 3, p. 23, îi confundă cu burii. Interpretare corectă la J. Klose, *Romsklientel — Randstaaten am Rhein und an der Donau*, Breslau, 1934, p. 91.

¹¹) Klose, *op. cit.*, p. 94. Vezi și R. Grosse, *Röm. Militärgesch. von Gallienus bis zum Beginn der byzant. Themenverfassung*, Berlin, 1920, p. 63 urm.

¹²) *Vita Divi Claudi*, 9. Cf. H. Wallon, *Hist. de l'esclavage dans l'antiquité*, ed. II, Paris, 1879, III, p. 108; Westermann, *art. cit.*, col. 995 și Rostovzev, *op. cit.*, p. 553, n. 18 care afirmă (exagerat) că aceste colonizări de barbari în Dacia, ar zgăta depopularea ei, deci și o ușurință mai tirziu pentru Aurelian de a o evacua. Tot Rostovzev, *op. cit.*, p. 579, n. 63, combate însă teoria rasială a lui Otto Seeck, *Unterg. ant. Welt.*, ed. 2, I, p. 420 urm., cum că atari colonizări de barbari ar fi adus „o schimbare de singe”, în sinul țărănimii provinciale romane.

dacii liberi (inclusiv carpicii și costobocicii), la care se găseau multe elemente fugite din regatul lui Decebal în urma prăbușirii din 106 e. n. Elemente germanice au fost de asemenea colonizate pe lângă granița ca *inquilini*, legați de glie, dar liberi în comparație cu sclavii. Dintre ei se fac recrutări pentru armata regulată și miliții grănicerești¹³. Toți aceștia stăteau pe solul roman ca tolerați, în forma unor raporturi de colonat, despre care Engels¹⁴ arată: „...,ce-i drept, nu erau sclavi, dar nici liberi... Ei sînt precursorii iobagilor din Evul mediu“.

Indiferent de împrejurările prin care intraseră pe teritoriul roman, pacifice sau forțate, barbarii colonizați în Dacia nu se puteau bucura de avantajele acordate coloniștilor romani, cetățeni sau peregrini. Ei nu aveau loturi de pământ în calitate de *possessores*, ca și coloniștii romani. Singura formă de așezare nu putea fi decît aceea a unor relații de colonat. Căile prin care pătrundeau în Dacia, fie cerșind pământ, fie mutați forțat de guvernatori, nu le puteau da ocazia la pretenții similare cu ale populației colonizate. Ei trebuiau să accepte condițiile impuse de romani, decît să fie măcelăriți de alți barbari vecini sau vînduți sclavi de către romani. Autoritățile provinciei nu-i puteau de asemenea transforma pe toți în sclavi, fiindcă numărul lor era prea mare, exploatarea prin sclavie nu mai era rentabilă, iar corpurile de trupă locale aveau nevoie de recruți dintre ei. Odată acceptați pe solul roman, guvernatorii provinciei aveau grijă de a nu-i așeza pe acești barbari în grupuri masive în anumite regiuni, ci îi împrăștiau în grupuri mai mici, îi dezarmau și îi supravegheau ca să nu se răscoale, lucru foarte posibil de îndată ce simțeau presiunea exploatarea romane pe umerii lor. Locul de colonizare, se pare că era ales mai spre interiorul provinciei, spre a le rupe legătura lor cu frații rămași înafara hotarelor Daciei. Măsura aceasta se aplica mai ales dacilor liberi, dar puteau fi și unele elemente mai sigure așezate în vecinătatea graniței, tocmai cu misiunea de a o apăra. Statul posedea întinse domenii agricole și de păstorit în Dacia, situate în diferite părți ale provinciei, unde atari mosafiri puteau fi împrăștiați. Pare mai ușor probabilă stabilirea lor și pe marile proprietăți funciare ale unor sclavagiști particulari.

Mulți dintre barbarii colonizați în Dacia, trebuiau obișnuiți cu muncile agricole. Pe lotul repartizat, ei își puteau construi case și întemeia gospodăria. Nu cunoștem raporturile de colonat ce li se stabileau, în unele cazuri, mai aspre decît ale colonilor indigeni, dar sigur deosebite față de ale acestora¹⁵.

*

Deși știri precise ne lipsesc (aceasta fiind un fenomen comun multor provincii romane), se poate admite totuși că în Dacia s-au dezvoltat raporturile de colonat, avînd drept cauză principală, criza sclavagismului

¹³ Klose. *op. cit.*, p. 94.

¹⁴ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. P.M.R., 1950, p. 157.

¹⁵ În general, raporturile de colonat decurgeau din *lex Manciana* și unele edicte date de Hadrian, pentru care vezi Rostovzev. *op. cit.*, p. 421.

roman. Nevoia de a se lucra marile domenii de stat, formate după cucerirea Daciei, a creiat primele raporturi de colonat, printr-o arendare a lor în loturi, populației dace deposedate de pământ. Transformarea sclavilor în *servi casari*, a fost neînsemnată în privința unor noi raporturi de colonat și aceasta se putea petrece numai în ultima perioadă a stăpînirii romane din Dacia. În schimb, dezvoltarea raporturilor de colonat a luat o largă extensiune prin colonizările de barbari pe care le deschide în această provincie Marcu Aureliu. Locuri de stabilire pentru aceștia se creeau și din pricina molimelor care au secerat multă populație locală. Față de lipsa materialului documentar, nu este posibilă o cunoaștere mai amănunțită a raporturilor de colonat din Dacia și nici încercarea unor analogii față de ceea ce știm din Italia sau Africa romană.
